

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора економічних наук, професора Сторонянської Ірина Зеновіївни на дисертаційну роботу Шашиної Марини Володимирівни «Структурна модернізація регіональної економіки в умовах змін інституціонального середовища», що подана на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Актуальність тематики дослідження

Парадигмальні зміни розвитку світової економіки під впливом глобалізаційних викликів призвели до появи нових векторів розвитку економічної думки, у тому числі у напрямі переосмислення значимості регіональних та локальних суспільних систем у сталому розвитку країн та світової економіки в цілому. Регіони, міста та територіальні громади розглядаються як самостійні актори у світогосподарських процесах, спроможні конкурувати за ресурси не лише на субрегіональному чи національному рівні а й на глобальному. Це, у свою чергу, обумовило вироблення новітніх підходів до формування та реалізації сучасної регіональної політики.

Розвиток регіональних суспільних систем в Україні відбувається під впливом процесів децентралізації, що супроводжується переглядом політики наповнення та використання місцевих бюджетів, формуванням інфраструктури об'єднаних територіальних громад тощо. При цьому має місце «оголення» фінансової бази регіонального рівня, до повноважень якого віднесено відповідальність за системний розвиток адміністративно-територіальних утворень в межах регіону, нівелювання диспропорцій економічного розвитку на внутрішньорегіональному рівні. Зазначене обумовлює необхідність розвитку методологічних засад модернізації економіки регіонів та вироблення чітких механізмів реалізації державної регіональної політики в Україні. Ці обставини

зумовлюють актуальність дослідження структурної модернізації регіональної економіки в умовах інституціональних змін.

Все вищевикладене свідчить про необхідність комплексного вивчення та вирішення проблем щодо розроблення теоретико-методологічних та прикладних засад активізації структурних зрушень регіональної економіки в умовах зміни інституціонального середовища та обумовлює актуальність дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність

Ретельне ознайомлення із дисертацією М.В. Шашиної, представленим авторефератом, публікаціями у фахових та інших наукових виданнях, у тому числі, тих, які включені до міжнародних наукометричних баз (3 з яких у наукометричних базах Scopus та Web of Science), дозволяє зробити висновок про те, що одержані авторкою наукові результати є достовірними та обґрунтованими.

Висновки, пропозиції та теоретико-методологічні положення, які викладені у дисертаційному дослідженні, також є достатньо обґрунтованими та достовірними, що було забезпечено через використання загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, здійсненням монографічно-аналітичного аналізу вітчизняних і закордонних джерел з досліджуваних питань щодо структурної модернізації регіональної економіки в умовах інституціональних змін, нормативно-правових актів, інформаційних матеріалів міністерств та регіональної влади, інформаційно-аналітичних матеріалів міжнародних асоціацій та рейтингових агентств, звітних даних суб'єктів регіональних систем.

Представлене дослідження відзначається послідовністю досягнення поставленої мети та повною реалізацією завдань дисертаційної роботи, що свідчить про обґрунтованість та завершеність отриманих дисертанткою результатів.

У дисертації достатньо повно обґрунтовано авторський підхід до визначення теоретико-методологічного базису дисертаційної роботи у складі ієрархічного, системного, синергійного та інституціонального підходів наукового пізнання для отримання більш цілісного комплексного уявлення про структурну модернізацію регіональної економіки в умовах інституціональних змін, а також загальнонаукових і спеціальних методів досліджень, зокрема таких, як: формалізації та абстрагування, діалектичний, декомпозиції, монографічний, аналізу та синтезу, узагальнень, спостережень та порівнянь, економіко-статистичний, аналізу відповідності, кореспондент-аналізу, векторного аналізу. що ґрунтуються на сучасних наукових засадах економічної теорії та теорії розвитку продуктивних сил і регіональної економіки. Базисом наукового пошуку авторки виступає неомодерніська парадигма та парадигма інклюзивного сталого розвитку щодо структурної модернізації регіональної економіки в умовах інституціональних змін. Це дозволило авторці визначити якісні й кількісні характеристики проблеми, що досліджується.

Дисертаційна робота виконувалася М.В. Шашиною в межах науково-дослідних робіт, що здійснювалися на кафедрі економіки й підприємництва Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» відповідно до планів наукових досліджень за темами: «Державний та приватний сектор в системі управління та регулювання національного господарства» (ДР № 0116U002566); «Проблеми управління та регулювання національного господарства» (ДР № 0108U009340); «Економічна діагностика в системі управління суб'єктів господарювання в ринкових умовах» (ДР № 0116U004578) (витяг № 8 з протоколу засідання кафедри економіки і підприємництва КПІ імені Ігоря Сікорського від 24.06.2020 р.). А також, у Національному авіаційному університету «Управління сталим розвитком інтеграційних процесів підприємств повітряного транспорту у міжнародному просторі» (ДР № 0118U004287) (V етапі науково-дослідної роботи з 01.01.2020 р. по 30.06.2020 р.); ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені

академіка Юрія Бугая» за темою «Модернізаційні детермінанти трансформації суспільно територіальних систем України в умовах посилення процесів євроінтеграції» (ДР № 0118U001588) (акт про використання результатів дослідження № 01/00184-а від 02.03.2020 р.).

У межах цих тем авторкою: обґрунтовано методологічні засади структурної модернізації для інтенсифікації економічного розвитку регіонального простору; запропоновано завдання державної регіональної політики в умовах цифрової трансформації; визначено параметри формування клубів конвергенції для активізації трансферу технологій в умовах структурної модернізації; виокремлено вплив інтеграційних процесів на специфіку формування просторового розвитку; запропоновано концептуальний підхід до формування європейської інституціональної моделі регіональної економіки.

Представлені наукові положення і результати досліджень, що винесені на захист, пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Все вище означене дає можливість підтвердити достовірність отриманих авторкою результатів.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

До найбільш суттєвих результатів дисертаційної роботи, які в сукупності вирішують науково-практичну проблему формування концептуальних і теоретико-методологічних засад, науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо дослідження структурної модернізації регіональної

економіки в умовах інституціональних змін, можуть бути віднесені наступні результати.

Серед наукових результатів, які подано *вперше* в ході дисертаційного дослідження відповідно до окреслених цілей і задач, зазначимо такі:

- сформульовані концептуальні положення щодо теорії регіонального розвитку, реалізовані на засадах структурної модернізації економіки регіонів, які гуртуються на парадигмі інклюзивного сталого розвитку передбачають одночасне задіявання горизонтальних та вертикальних детермінант активізації функціонування просторових систем в умовах децентралізації владних повноважень та посилення інтегрованості зв'язків між суб'єктами господарювання (с. 129-133);

- концепцію інституціонального забезпечення регіонального розвитку, що базується на засадах конвергенції, смарт-спеціалізації та інклюзивного розвитку (с. 365-368);

Удосконалено:

- розроблені теоретико-методологічні засади структурних перетворень регіональних господарських систем у розрізі інклюзивного розвитку, з урахуванням системного, ієрархічного, синергійного та інституціонального підходів, а також системи принципів до управління регіональним розвитком у сучасних умовах (с. 136-139).

- кваліметричний підхід щодо визначення рівня розвитку економіки регіонів, що, на відміну від існуючої практики, передбачає розрахунок інтегрального індексу інклюзії з урахуванням вагових коефіцієнтів груп показників росту і розвитку економіки регіонів, інклюзивності та наслідування поколінь (с. 270-275);

- методичний підхід щодо оцінювання структурної модернізації економіки регіонів, що, на відміну від наявних підходів, базується на оцінюванні динаміки змін структурної модернізації через критеріально-параметричні показники структурних зрушень в регіонах (с. 163-165, 171-173);

- класифікаційні параметри групування регіонів у залежності від їх спорідненості потенціалу та динаміки розвитку, що, на відміну від існуючих, використовує систему оціночних показників, згрупованих за характеристиками економічного розвитку до інноваційно-експортної діяльності, компонентами інфраструктурної трансформації, соціального забезпечення, стану людського капіталу, екологічної безпечності (с. 325-331);

- концептуальні підходи до визначення стратегічних напрямів розвитку регіональних господарських систем, що, на відміну від діючих, передбачають детермінованість впливу різновидів економічної діяльності на рівень інклюзії (с. 246, 322-324);

- методичний підхід до прогнозування рівня інклюзивного розвитку регіональних господарських систем, який, на відміну від існуючих прогнозів, побудовано із урахуванням коефіцієнтів впливу видів економічної діяльності на рівень інклюзивного розвитку в умовах інституціональних змін (с. 261-262, 289- 291);

набуло подальшого розвитку:

- наукові положення щодо пристосування регіонів до змін інституціонального середовища розвитку регіонів в умовах децентралізації та євроінтеграційному векторі розвитку, за рахунок застосування запропонованої дорожньої карти використання інструментарію сприяння активізації функціонування мережевих структур регіонів (с. 346-349);

- підходи щодо формування інституціонального середовища економіки регіонів, що базуються на парадигмі децентралізації владних повноважень та специфічних принципах модернізації регіональної економіки в умовах євроінтеграційного вибору (с. 140-144);

- засади імплементації європейського досвіду в умовах переформатування владних повноважень до формування мережевого функціонування економіки регіонів, що передбачає посилення взаємодії місцевих органів влади та суб'єктів регіональних господарських систем (с. 357-360);

- методичне забезпечення стратегічного розвитку економіки регіонів за рахунок розвитку віртуальних регіональних платформ для забезпечення відкритості публічного адміністрування та передбачають активну участь громад у процесі розробки регіональних стратегій за умов використання інформаційно-комунікаційних технологій (с. 355-356).

Важливість результатів досліджень для науки та практики

Отримані результати дисертаційної роботи М.В. Шашиної у теоретичній, методологічній, експериментальній та апробаційній частинах дають підстави підсумувати щодо можливості їх використання:

для науковців в контексті: удосконалення поняттєво-категоріального апарату теорії регіонального розвитку за рахунок уточнення сутності окремих категорій; розроблення методичних підходів до аналізу структурної модернізації регіональної економіки в умовах інституціональних змін; детермінації напрямів трансформації інституціонально середовища регіональної економіки, які базуються на принципах інтегрованості, ковергенційності, компліментарності, субсидіарності, глокальності та колоборизації з урахуванням процесів децентралізації в умовах інтеграційного вибору;

- *для суб'єктів регіональних господарських систем*: прикладні аспекти імплементації європейського досвіду до формування мережевого функціонування регіонального простору, що передбачає гармонізацію вертикальних і горизонтальних владних проявів для збалансованого і комплементарного розвитку територій; вектори створення та розвитку віртуальних регіональних платформ за рахунок забезпечення відкритості публічного адміністрування та використання інформаційно-комунікаційних технологій, що передбачають активну участь громад у процесі розробки регіональних стратегій;

- *для органів виконавчої влади*: методичний підхід до визначення рівня розвитку економіки регіонів, що передбачає розрахунок інтегрального індексу

інклюзії з урахуванням групи показників росту і розвитку, інклюзивності та наслідування поколінь; критеріальні виміри структурної модернізації регіональної економіки, що базуються на виокремленні методичної платформи оцінки стану продуктивних сил із урахуванням ідентифікацій їхніх структурних елементів; методичний підхід до прогнозування рівня інклюзивного розвитку, який передбачає врахування вагомості впливу окремих сфер економічної діяльності на рівень інклюзивного розвитку регіональних господарських систем;

- *для закладів вищої освіти:* науково-методичне забезпечення підготовки навчальних програм, сілабусів, курсів, розділів підручників та навчальних посібників, а також методичних розробок при викладанні дисциплін «Регіональна економіка (регіональна економіка, екологія)», «Макроекономіка», «Національна економіка», «Державне регулювання економіки».

Одержані результати впроваджено у роботі та використовуються у практичній діяльності: Міністерства цифрової трансформації при формуванні проєкту Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року щодо цифрової трансформації у регіональному розрізі на засадах смарт-спеціалізації видів економічної діяльності та 4.0 індустрії, які можуть позитивно підтримувати процедури оцифрування, стимулювати використання ключових технологій та заохочувати до співпраці наукові інститути. Для підвищення рівня адаптивності використання інформаційно-комунікаційних технологій на рівні регіонів України слід сформулювати процедури інформування про функції кожної з них шляхом опрацювання відповідних відгуків протягом чітко уставленого період часу, визначити ефективність їх використання початківцями та спосіб інформування при виникненні помилок для забезпечення підтримки користувачів (довідка № 1/10/3-3294 від 12.05.2020 р.);

Департаменту розвитку економіки та сільського господарства Чернігівської обласної адміністрації щодо процесу формування проєкту Стратегії сталого розвитку Чернігівської області на період до 2027 року та змін до нього, а також щорічної програми економічного і соціального розвитку області та регіональних

цільових програм щодо формування механізму імплементації європейської інституціональної моделі структурування регіональної економік із використанням групування стратегії регіонального розвитку, клубами конвергенції та формування концептуального підходу до формування інституціональної моделі структурування регіональної економіки, що надає можливість подолання фрагментарного підходу до реалізації стратегії регіонального розвитку, диференціації стандартів управління в залежності від рівня розвитку управління (довідка № 01.01-25/3126 від 29.09.2020 р.);

Богунської районної ради м. Житомира при реалізації програм та проєктів розвитку Житомирської області щодо практику регіонального управління упровадження положення щодо використання мережевого підходу у процесі реалізації адміністративно – управлінських функцій, які повинні бути легітимно закріплені щодо залучення партнерів з різних секторів при реалізації колективних форм прийняття рішень, що повинно розширити інституціональні інструменти підтримки бізнесу та сприяння розвитку конкурентного середовища регіону. Використання мережевих компонент у просторовий розвиток на основі позитивної взаємозалежності підвищення рівня інноваційного та економічного потенціалів передбачає формування нових форм реалізації цільової програми регіону та здійснення їх фінансового забезпечення із переорієнтації із витратно-дотаційної на інвестиційну основу (довідка № 10-01/207а від 19.10.2020 р.).

Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку при здійсненні моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів країни за напрямками впливу інтеграційних процесів і змін інституціонального середовища спрямованих на стимулювання прогресивних структурних змін регіональних економічних систем та обґрунтуванні засад щодо стимулювання інноваційного розвитку просторових структур на основі імплементації європейського досвіду смарт спеціалізації та розробки методичного підходу щодо оцінювання її

впливу на структурну модернізацію регіонів (довідка № 05/10.1 від 23.01.2020 р.).

Результати дослідження теоретичного та прикладного характеру використані як матеріал для навчально-методичного забезпечення дисциплін «Регіональна економіка (регіональна економіка, екологія)», «Макроекономіка», «Національна економіка», «Державне регулювання економіки» Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (акт впровадження № 3112-24 від 26.06.2020 р.).

Повнота отриманих результатів дослідження

Основні положення і висновки авторкою опубліковано у 76 наукових працях, з яких: 2 монографії (одноосібна та у складі авторського колективу), 52 стаття у наукових виданнях (з них: 43 – у наукових фахових виданнях України; 40 – входять до міжнародних наукометричних баз, з них 9 – у наукових періодичних виданнях інших держав); 22 тез доповідей та матеріалів міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій. Загальний обсяг наукових праць становить 66,54 др. арк., з яких 52,91 др. арк. належить особисто автору.

Представлений обсяг та перелік публікацій та їх змістовна частина дає можливість зазначити, що положення, які винесені на захист пройшли достатню апробацію і відповідають вимогам МОН України щодо опублікування результатів дисертацій на здобуття ступеня доктора наук.

Оцінка змісту дисертації, її мови та завершеності в цілому

Зазначаю, що дисертаційна робота написана діловою українською мовою з науковим стилем її викладу та застосуванням спеціальної наукової термінології. Науковий доробок викладена на 468 сторінках комп'ютерного тексту, основний зміст роботи викладено на 360 сторінках, складається із анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Текст ілюстрований 79 рисунками і містить 39 таблиць.

Дискусійні положення та критичні зауваження

В цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних авторкою результатів роботи, необхідно відмітити низку положень дисертації, які можна віднести до категорії дискусійних і таких, що потребують додаткових пояснень та аргументованого уточнення, зокрема:

1. У п.1.1 авторка вибудовує теоретичне підґрунтя структурної модернізації економіки регіонів, наводячи при цьому різноманітні класичні та сучасні концепції регіонального розвитку та структурної модернізації. Вважаю, що необґрунтовано упущено концепцію Еріка Райнерта, який довів, що не будь-які, обґрунтовуючи теоретичний базис основних концептів, що далеко не будь-яке економічне зростання веде до господарського розвитку та добробуту країни / регіону. При цьому, він визначив сектори економіки із зростаючою та спадною віддачею. Дана концепція є вкрай важливою з погляду застосування методології смарт-спеціалізації регіонів. Саме вона покладена в основу авторської концепції здійснення структурної модернізації економіки регіону в умовах інституціональних змін.

2. При обґрунтуванні концептуальних засад структурної модернізації регіональної економіки в умовах інституціональних змін (рис. 2.4 с. 139), виокремлено цілі, завдання, методичні підходи, система принципів структурної модернізації, а також традиційні та нові принципи. При цьому не зрозуміло чим, на погляд авторки, розрізняються умови та правила. Так, «поєднання структурних факторів та цілей регіонального розвитку» та «спрямованість структурних змін на підвищення якості життя населення» віднесено до умов, а «концентрацію на унікальних продуктах та створення інструментів їх дифузії» до правил. Окрім цього, при концептуальних засад структурної модернізації регіональної економіки в умовах інституціональних змін авторка не детермінує місце смарт-спеціалізації у цій концепції, хоча при формулюванні новизни декларує, що нею вперше запропоновано «концептуальні засади інституціонального забезпечення регіонального розвитку, що базуються за

напрямами конвергенції, смарт-спеціалізації та інклюзивної орієнтації». На мій погляд, саме смарт-спеціалізація мала б виступати засадничою умовою структурної модернізації економіки регіону.

3. У теоретичній частині дослідження авторка цілком правильно зазначає, що інклюзивний розвиток регіону являє «процес структурних змін, який супроводжується економічною та соціальною активністю на місцевому рівні й забезпечує підвищення добробуту на основі максимальної зайнятості, індивідуальну й соціальну безпеку, рівний доступ до можливостей та послуг для широкого кола місцевого населення з використанням місцевих ресурсів» (с. 66). В аналітичній частині (п. 2.2) наведено методику оцінювання інтегрального показника інклюзії регіонального рівня, яка включає три субіндекси. Додаткового пояснення потребує включення (або невключення) окремих показників до цих субіндексів. Для прикладу, дискусійним є включення до їх складу ВРП, який є агрегованим показником і не дозволяє визначити, за рахунок чого досягнуто його зростання. Крім цього, не зрозуміло чому витрати на освіту і на охорону здоров'я включено, а витрати на соціальне забезпечення не взято до уваги.

Такий підхід не дозволив комплексно підійти до оцінювання цих процесів на регіональному рівні.

4. У п. 3.2 наведено тенденції інтеграційних процесів та зміни інституціонального середовища просторового розвитку. При цьому розроблено схему структуризації інституціонального середовища просторового розвитку та визначальні чинники її зміни (с. 206). Запропонована схема викликає дискусію з огляду на наступне: 1) не зрозуміло, який рівень управління має на увазі авторка, коли говорить про наноінституціональне середовище: за логікою викладу (макроінституціональне – мезоінституціональне – мікроінституціональне – наноінституціональне середовище) мова мала б йти про базовий рівень (територіальні громади). Натомість йдеться про стратегію регіонального розвитку, яка має відношення до мезоінституціонального середовища; 2) не

обґрунтовано зв'язок процесів євроінтеграції та децентралізації, які визначені як основні зміни інституціонального середовища.

5. Запропонований концептуальний підхід щодо обґрунтування оцінювання спеціалізації регіональних господарських систем (с. 261) включає етапи виділення видів економічної діяльності, що проводиться авторкою виключно з позицій економічної спеціалізації і, це є, на погляд опонента, обмеженим щодо здійснення смарт-спеціалізації відповідно до європейського досвіду.

6. При наведенні досвіду задіяння інноваційних мереж у процесі структурної модернізації регіонального простору (п. 3.3), в роботі здійснено групування регіонів за значеннями інтегрального індексу мережевої готовності (рис. 3.26). Зважаючи на те, що такий індекс не є загальновикористовуваним варто було б навести методику його обрахунку, що дозволило б зрозуміти його сутність, а також часовий період, за який здійснено розрахунки.

7. Рекомендуючи стратегіями для виокремлених груп регіонів (с. 318) авторці було б доцільно приділити більшій уваги механізмам фінансового забезпечення спрямування регіонального економічного розвитку.

8. Дисертанткою наведено модельне рішення щодо здійснення трьохвимірних прогнозних полів приросту показника інклюзії при обраних варіантах підвищення значення коефіцієнта спеціалізації за видами економічної діяльності по Київській, Одеській, Чернігівській областях (с. 368-373), при цьому, не визначено значення похибки прогнозних значень.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Шашиної Марини Володимирівни на тему: «Структурна модернізація регіональної економіки в умовах змін інституціонального середовища» є самостійним завершеним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, відзначається науковою новизною і практичною цінністю, ґрунтовним викладенням та кваліфікованою

інтерпретацією основних положень теорії розвитку продуктивних сил і регіональної економіки, які випливають з власних досліджень авторки та глибокого узагальнення наукових досліджень. Зазначене дає підставу стверджувати, що дисертація за своїм змістом, науково-прикладною сутністю та оформленням відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), які висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук, а її авторка Шашина Марина Володимирівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
заступник директора з наукової роботи,
завідувач відділу регіональної фінансової
політики ДУ «Інститут регіональних
досліджень імені М. І. Долішнього
НАН України»

Сторонянська І. З.